

การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาเครื่องหอมอีสานเพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงพาณิชย์ APPLICATION OF ISAN INCENSE WISDOM FOR COMMERCIAL PRODUCTION DEVELOPMENT

ฐิติศักดิ์ เวชกามา

Thitisak Wechkama

คณะศิลปกรรมศาสตร์และวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Faculty of Fine-Applied Arts and Cultural Science, Mahasarakham University

E-mail: thitisak.w@msu.ac.th

Received July 13, 2023; Revised September 4, 2023; Accepted December 28, 2023

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิปัญญาและองค์ความรู้ ศึกษารูปแบบการแปรรูป การอนุรักษ์และส่งเสริม และศึกษาแนวทางประยุกต์ภูมิปัญญาเครื่องหอมอีสานเพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงพาณิชย์ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ สทนากลุ่ม จากกลุ่มผู้รู้ 4 คน กลุ่มผู้ปฏิบัติ 6 คน และกลุ่มทั่วไป 10 คน ใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า นำเสนอผลการวิเคราะห์แบบพรรณานาวิเคราะห์ ผลการวิจัย พบว่า บ้านคำเตื่อย ใช้สมุนไพรหลายชนิด ไม่มีส่วนผสมแน่นอนเพราะสามารถใช้ทดแทนกันได้ที่เคยใช้มีตั้งต้น ขมิ้น ใบเล็บครุฑ ใบเนียม ใบอ้ม ใบเนียมคำพอง และรากแห้ง ใช้หัวสดหั่นคลุกเคล้าให้เข้ากันนำไปนึ่งรวมกับผ้า ยังไม่มีการแปรรูปและส่งเสริมการใช้และการพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงพาณิชย์เพราะขาดแคลนเงินทุนและการส่งเสริม กลุ่มทอผ้าไหมบ้านเมืองหลวง นิยมใช้ลูกตะคอง ใบเล็บครุฑ ขมิ้น ว่านหอม การใช้น้ำลูกตะคองมาคั่วให้หอม แล้วทุบให้ละเอียดใช้เฉพาะเปลือก ใบเล็บครุฑใช้ใบสดและนำไปนึ่งด้วยความร้อน ขมิ้นและว่านหอมหั่นเป็นชิ้นนำมาโขลกคลุกผสมกันใช้ใบตองห่อให้มิดชิดเพื่อไม่ให้ไอน้ำเข้านึ่งประมาณ 30 นาที จากนั้นนำไปตากแดดให้แห้งสนิทเก็บในถุงพลาสติกปิดสนิทเตรียมไว้ใช้ได้ยาวนาน ควรมีการส่งเสริมการใช้และพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงพาณิชย์โดยนำมาสกัดเป็นน้ำมันหอมระเหย นำมาผสมน้ำยาปรับผ้านุ่ม น้ำยาซักผ้า และปลูกเพื่อขายวัตถุดิบ การควบคุมการผลิตให้ได้คุณภาพและมาตรฐานสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้บริโภคการร่วมมือกับสถาบันวิจัยต่าง ๆ ในการวิจัยและพัฒนาผลิตภัณฑ์ตลอดจนออกแบบบรรจุภัณฑ์

คำสำคัญ: การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา, เครื่องหอมอีสาน, การพัฒนาผลิตภัณฑ์, การจัดการความรู้, การอบผ้าด้วยสมุนไพร

Abstract

This research aimed to study wisdom and knowledge, the form of processing conservation and promotion, and the application of Isan incense wisdom for commercial product development. This is qualitative research. The data were gathered through interviews. Triangular data checking was used to conduct group discussions from 4 key informants, 6 casual informants, and 10 general informants. The descriptive analysis's results were presented. The research results showed that Ban Kham Doe used many herbs without certain ingredients because they could be substituted for each other. These herbs were Tang Tuon, Turmeric, Leb Khrut leaf, Niam leaf, Niam Kham Phong leaf, and Bastard Cardamom root. Mixing and steaming freshly chopped bulbs of the herbs together with the cloth. The lack of funds and promotion has prevented the transformation and promotion of commercial product use and development. Ban Mueangluang Silk Weaving Group preferred to use Luk Ta Khong, Leb Khrut leaf, Turmeric, and Wan Hom. Luk Ta Khong was roasted until becoming fragrant, pounded finely, and used only the peel. Leb Khrut fresh leaves were steamed with heat. Turmeric and aloe vera were chopped into pieces and mixed together. To prevent steam from getting in, wrapped the herbs tightly in banana leaves and steamed for approximately 30 minutes, then let them dry in the sun until they became completely dry. Store in a sealed plastic bag for future use. Guidelines for promoting the use and development of commercial products were to promote the extraction of herbs into essential oils to be mixed with fabric softener and laundry detergent, and to support the cultivation of herbs to be sold as raw materials. Controlling production to ensure quality and standards will build confidence among consumers. There should be cooperation with research institutes in product research and development, as well as packaging design.

Keywords: Application of Local Wisdom, Isan incense, Product development, Herbs for Perfuming fabric

บทนำ

ภูมิปัญญาเป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตที่มีคุณค่าแสดงถึงความเฉลียวฉลาดของบุคคลและสังคมซึ่งได้สั่งสมและปฏิบัติสืบต่อกันมา ภูมิปัญญาเป็นทรัพยากรบุคคลหรือทรัพยากรความรู้ก็ได้ ทรัพยากรบุคคลที่ถือว่าเป็นภูมิปัญญา ได้แก่ ชาวนาผู้ประสบความสำเร็จในการผลิต พระภิกษุที่เป็นศูนย์รวมศรัทธาของชุมชน ศิลปินพื้นบ้านที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย ผู้ทรงคุณวุฒิของหมู่บ้านที่เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ภูมิปัญญาเป็นพลังทางวัฒนธรรมเป็นอาวุธสำคัญเพื่อต่อสู้กับวิกฤติเศรษฐกิจทุนนิยมซึ่งปัจจุบันกระบวนการพัฒนาประเทศกำลังพลิกผันจากกระแสหลักมาสู่กระแสพื้นบ้านทำให้คำว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทยและการพึ่งพาตนเองกลายเป็นคำนิยม

ในกระบวนการพัฒนาปัจจุบัน ถึงเวลาที่ต้องหวนกลับไปมองคนบางกลุ่มที่ดำรงชีวิตตามวิถีชีวิตเดิม ในอดีตมีชีวิตอยู่อย่างไม่มีปัญหาท่ามกลางวิกฤติเศรษฐกิจและสังคม (เสรี พงษ์พิศ, 2536)

น้ำปรุง น้ำอบ เป็นภูมิปัญญาของไทยในอดีตที่รู้จักสรรหาวัตถุดิบจากธรรมชาติรอบตัวมา คิดค้นกรรมวิธีในการผลิตเครื่องหอมด้วยตนเองเป็นน้ำปรุงหรือน้ำหอมไทยไว้สำหรับใช้เอง น้ำปรุง จึงจัดเป็นเครื่องหอมไทยแท้ที่มีต้นกำเนิดมาจากวังหลวง การใช้งานในวังหลวงพนักงานพระสุคนธ์ ผู้รับผิดชอบดูแลเครื่องหอมและดูแลเจ้านายฝ่ายในยังนำไปใช้ในการอบพระภูษาผสมในน้ำสำหรับทรง ทำน้ำพระพุทธมนต์อบรำเครื่องนอนพระบรรทมให้หอมตลอดเวลา เครื่องหอมจากดอกไม้ไทยมีกลิ่น หอมที่แตกต่างจากน้ำหอมทั่วไป แต่ถึงแม้จะมีกลิ่นหอมและเอกลักษณ์เฉพาะคนไทยก็ไม่ได้สนับสนุนให้ เป็นที่รู้จักมากนัก ปัจจุบันมีบางยี่ห้อที่ยังคงทำอยู่บ้างแต่ถือว่าน้อยมากในตลาดสินค้าเครื่องหอมซึ่งเป็น น้ำหอมกลิ่นรวมดอกไม้ของไทยที่คนไม่ค่อยรู้จัก (ณิชา ลิวานานนท์ชัย, 2558) เครื่องหอมไทยเป็นมรดก ที่ทรงคุณค่าและควรอนุรักษ์ไว้อย่างยิ่ง นอกจากนี้จะมีความมหัศจรรย์ในมนต์เสน่ห์ที่เข้ายวนแสดงให้เห็น ถึงภูมิปัญญาของไทยที่มีการสืบทอดกันมา สมุนไพรที่นำมาใช้ส่วนใหญ่ประกอบด้วย ชะลูด เปราะหอม กฤษณา แก่นจันทน์ โดยการนำมาบดให้ละเอียดแล้วนำมาผสมกัน หรือนำมารำและอบเผาไฟ เมื่อดับไฟแล้วกลิ่นหอมจะติดอยู่ตามสิ่งของที่ต้องการให้ติด เช่น อาหาร ขนม หรือเสื้อผ้า (ผู้จัดการ ออนไลน์, 2549) สมัยก่อนนิยมทำน้ำอบน้ำปรุงโดยนำวัตถุดิบที่เก็บมาจากต้นไม้ในบริเวณบ้านส่วนมาก ที่ใช้มีดอกกุหลาบมอญ ดอกมะลิ ดอกกระดังงา และดอกแก้ว (เพ็ญญา ทรัพย์เจริญ, 2565) เครื่องหอมของภูมิปัญญาไทยสามารถนำมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์เครื่องหอมและน้ำหอมอีกหลายชนิด ซึ่งมีกลิ่นหอมและเอกลักษณ์เฉพาะแต่ก็ยังไม่ได้รับความนิยมจากกลุ่มลูกค้าทั้งในประเทศและ ต่างประเทศรวมทั้งยังไม่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ เท่าที่ควร ถึงแม้ในปัจจุบันจะมีผู้ ประกอบธุรกิจอยู่หลายราย แต่ถ้าเปรียบเทียบกับน้ำหอมจากต่างประเทศหลายตราที่ยี่ห้อยังมีจำนวนที่ น้อยและยังไม่เป็นที่รู้จักมากนักถึงแม้ปัจจุบันยังมีผู้ประกอบการบางรายยังมีการผลิตน้ำอบน้ำปรุงแต่ก็มี จำนวนลดลงอย่างมาก ซึ่งอาจมีสาเหตุมาจากหลายปัจจัย (ไอดู น้ำหอม, 2565)

ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการอบผ้าส่วนใหญ่จะอบผ้าสไบเพื่อใช้ห่มเวลาออกงานสำคัญต่าง ๆ ให้หอม ด้วยการอบผ้าด้วยสมุนไพรเพราะสามารถหาสมุนไพรพื้นบ้านได้ง่ายช่วยประหยัดเงินได้มาก และถือว่าการอบผ้าแบบสมุนไพรเป็นการส่งเสริมสุขภาพอย่างดี สมุนไพรที่ใช้ในตำรับเครื่องหอมอบผ้ามีดังนี้ ใบเล็บครุฑ ใบอ้ม รากแฝกหอม ต้นสาบแร้งสาบกา เปราะหอม ขมิ้นชัน รากเครือหมาหลง เมล็ดสุกของ ตะครอง ดอกลำเจียก กลิ่นหอมจากสมุนไพรให้ความหอมवलสุดดมแล้วชื่นใจคลายเครียดในทางยา สมุนไพร (กิตติภานันท์ ลีจันทิก, 2553) ภาคอีสานมีการทำเครื่องหอมใช้ในชีวิตประจำวัน ในหลายวัตถุประสงค์ด้วยกัน เช่น เพื่อรักษาโรค เพื่อขับไล่แมลง เห็บ เหา โลน เป็นต้น เครื่องหอม เหล่านี้ยังใช้เป็นเครื่องบำรุงจิตลดความเครียดและอาจเป็นสุนทรียบำบัดประเภทหนึ่ง (มติชนสุดสัปดาห์, 2563) เมื่อพิจารณาจากเครื่องปรุงเครื่องหอมแต่ละท้องถิ่นแล้วจะมีตำรับหรือสูตรกรรมวิธีและ กระบวนการที่แตกต่างกันที่นิยมและหาได้ง่ายคือ เนียม ด้วยความหอมที่โดดเด่นและหอมนานเมื่อนำมา ปรุงเครื่องหอมไทยจึงทำให้เครื่องหอมไทยมีความโดดเด่นอาจกล่าวได้ว่าใบเนียมหอมทำให้ เครื่องหอมไทยมีความหอมที่แตกต่างจากน้ำหอมอื่น (รัตนา เพ็งเพราะ, 2562) การใช้สมุนไพรอบผ้ามี ขั้นตอนในการเตรียมวัสดุอุปกรณ์ที่ยุ่ยากใช้ระยะเวลาานาน รวมทั้งจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรที่ นำมาใช้ การควบคุมอุณหภูมิทำให้การอบผ้าแบบเดิมไม่เป็นที่นิยมในปัจจุบัน เนื่องจากการใช้ผลิตภัณฑ์ ในการซักผ้า น้ำยาปรับผ้านุ่มมีกลิ่นหอมและใช้สะดวกสบายกว่า แต่การอบผ้าแบบโบราณก็มีกลิ่นที่

เป็นเอกลักษณ์เฉพาะแสดงถึงประเพณีวัฒนธรรมของชาวอีสานได้เป็นอย่างดี อีกทั้งในปัจจุบันการใช้ผลิตภัณฑ์ที่ทำมาจากธรรมชาติกำลังเป็นที่นิยมและธุรกิจเครื่องหอมถือเป็นอีกหนึ่งธุรกิจที่น่าสนใจเช่นเดียวกัน ดังนั้นเพื่อให้เกิดการพัฒนาสมุนไพรไทยอย่างเชื่อมโยงครบวงจร และต่อเนื่องอย่างยั่งยืนในการพัฒนาสมุนไพรไทยให้เป็นที่ยอมรับสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มศักยภาพและมีประสิทธิภาพ โดยส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาสมุนไพรให้ครบวงจรเริ่มตั้งแต่การผลิตวัตถุดิบ การสกัดสมุนไพรที่ตรงตามความต้องการและมีคุณภาพ

ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาและองค์ความรู้การใช้สมุนไพรเครื่องหอมอีสานในการอบผ้าในท้องถิ่น รูปแบบการแปรรูป การอนุรักษ์และส่งเสริมการใช้สมุนไพรเครื่องหอมอีสาน และแนวทางการประยุกต์ภูมิปัญญาเครื่องหอมอีสานเพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงพาณิชย์ เพื่อให้ทราบกระบวนการภูมิปัญญาในการทำเครื่องหอม รูปร่างลักษณะของเครื่องหอม การใช้วัตถุดิบ ขั้นตอนในการทำ กระบวนการในการรับ เรียนรู้และปรับเปลี่ยนตลอดจนการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาของผู้ผลิตเครื่องหอมไว้ให้มีคุณภาพ อีกทั้งยังเป็นการสร้างงาน สร้างอาชีพ มีการพัฒนาคุณภาพและรูปแบบมีการนำความรู้ใหม่มาปรับใช้ก่อให้เกิดภูมิปัญญาการทำเครื่องหอมที่มีลักษณะโดดเด่นจนเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวโดยนำมาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีความหลากหลายและมีเอกลักษณ์ของท้องถิ่น เนื่องจากธุรกิจน้ำมันหอมระเหยเป็นธุรกิจหนึ่งที่น่าสนใจสำหรับกลุ่มชาวบ้านระดับครัวเรือนที่ทำได้เอง เนื่องจากลงทุนไม่มากวัตถุดิบปลูกง่ายโตไว แมลงศัตรูพืชไม่รบกวน อีกทั้งเมื่อนำมาแปรรูปเป็นน้ำมันหอมระเหยจะได้น้ำมันหอมระเหยที่สามารถขายได้เลยทันทีหรือสามารถนำมาต่อยอดเป็นผลิตภัณฑ์อื่น ๆ เพื่อขายผ่านสื่อออนไลน์ได้อีกด้วย ในส่วนของน้ำกลั่นหรือน้ำสกัดสมุนไพรต่างๆ ที่เป็นผลพลอยได้จาก การกลั่นน้ำมันหอมระเหยยังสามารถขายได้อีกด้วยเช่นกันจึงนับว่าเป็นธุรกิจที่น่าสนใจหากต่อยอดให้เกษตรกรหรือผู้ประกอบการได้เหมาะสมแล้วจะส่งผลให้เกิดรายได้กับเกษตรกรผู้ปลูกพืชสมุนไพรเป็นอย่างมาก และน้ำมันหอมระเหยยังเป็นที่ต้องการของตลาดภายในประเทศและต่างประเทศเป็นจำนวนมาก ถือว่าเป็นธุรกิจที่น่าจับตามองและน่าสนใจอย่างยิ่งในปัจจุบันและอนาคตต่อไป (สยามรัฐ, 2566) นอกจากนี้ความน่าเชื่อถือของผู้บริโภคที่มีต่อผลิตภัณฑ์ในแง่มุมมองต่าง ๆ โดยเฉพาะมาตรฐานการผลิตคุณภาพความปลอดภัย ดังนั้น การควบคุมการผลิตให้ได้คุณภาพและมาตรฐานเพียงพอที่จะสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้บริโภค ซัพพลายเออร์ การทราบแหล่งที่มากระบวนการผลิตที่ตรวจสอบย้อนหลังได้ การร่วมมือกับสถาบันวิจัยต่างๆ ในการวิจัยและพัฒนาผลิตภัณฑ์การตามให้เท่าทันเทรนด์การบริโภคของตลาด ตลอดจนการสร้างประสบการณ์ที่ดีให้กับผู้บริโภคผ่านการออกแบบบรรจุภัณฑ์ การสื่อความไปยังผู้บริโภคเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์และบริโภคสมุนไพรที่ถูกวิธีปลอดภัยและเห็นผลก็น่าจะช่วยยกระดับธุรกิจสมุนไพรของไทยให้เป็นที่ยอมรับ ในระดับสากลได้ (ศูนย์วิจัยกสิกรไทย, 2562)

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับองค์ความรู้และภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรเครื่องหอมอีสานในการอบผ้าในท้องถิ่น
2. เพื่อศึกษารูปแบบการแปรรูป การอนุรักษ์ และส่งเสริมการใช้สมุนไพรเครื่องหอมอีสาน
3. เพื่อศึกษาแนวทางการประยุกต์ภูมิปัญญาเครื่องหอมอีสานเพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงพาณิชย์

การทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาเครื่องหอมอีสานเพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงพาณิชย์ ผู้วิจัยได้สังเคราะห์แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยไว้ ดังนี้

การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา ประกอบด้วย 1) แนวทางการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในระยะการสร้างผลิตภัณฑ์ 2) แนวทางการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในระยะการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสมุนไพร เป็นการประยุกต์ใช้ความรู้ในเรื่องเกี่ยวกับการเพิ่มมูลค่าให้กับสมุนไพรเพื่อเป็นการเพิ่มผลตอบแทนและ/หรือการเพิ่มรายได้ให้แก่ผู้ผลิตโดยภูมิปัญญาที่ได้มีการนำมาใช้เพื่อการเพิ่มมูลค่า มีการดำเนินการ 3 ลักษณะ คือ การเพิ่มมูลค่าในเชิงปริมาณ การเพิ่มมูลค่าในเชิงคุณภาพ และการเพิ่มโอกาสทางเลือกตามแนวทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์

เครื่องหอมอีสานสมุนไพร นอกจากใช้ในการบำบัดโรค คือ การรักษาใช้บำรุงร่างกาย คือ การป้องกันแล้วยังร่วมสมัยเป็นเครื่องหอมบำบัดหรือใช้กลิ่นบำบัดที่เรียกกันทั่วโลกว่า อโรมาเธอราปี (Aroma therapy) คนอีสานนำสมุนไพรและภูมิปัญญาท้องถิ่นนำสมุนไพรมาทำเป็นเครื่องหอมเพื่อใช้อบผ้าให้หอมและช่วยป้องกันแมลงต่าง ๆ ในตู้เสื้อผ้าไม่ให้มกักกินเนื้อผ้าได้ด้วย

แนวคิดและทฤษฎีด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ อาจจำแนกผลิตภัณฑ์ใหม่ได้ 3 ลักษณะ คือ 1) ผลิตภัณฑ์นวัตกรรมใหม่ที่ยังไม่มีผู้ใดนำเสนอในตลาดมาก่อนหรือเป็นแนวคิดใหม่ที่ผู้บริโภคอาจยังคาดไม่ถึง 2) ผลิตภัณฑ์ปรับปรุงใหม่โดยการปรับเปลี่ยนดัดแปลง 3) ผลิตภัณฑ์ลอกเลียนแบบหรือการลอกเลียนแบบผลิตภัณฑ์

กระบวนการจัดการความรู้ประกอบด้วย 4 ขั้นตอนหลัก 1) การแสวงหาความรู้ (Knowledge Acquisition) 2) การสร้างความรู้ (Knowledge Creation) 3) การจัดเก็บและค้นคืนความรู้ (Knowledge Storage and Retrieval) และ 4) การถ่ายทอดความรู้และการใช้ประโยชน์ (Knowledge Transfer and Utilization)

ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการอบผ้า นั้น ส่วนใหญ่จะอบผ้าใส่ใบเพื่อใช้ห่มเวลาออกงานสำคัญต่าง ๆ แต่ก็มีกรอบเสื้อผ้าต่าง ๆ ให้หอมได้ด้วยโดยแต่ละท้องถิ่นมีส่วนผสมที่แตกต่างกันตามพื้นที่การอบผ้าด้วยสมุนไพรมีข้อดีคือ สามารถหาสมุนไพรพื้นบ้านได้ช่วยประหยัดเงินได้มาก และถือว่าการอบผ้าแบบสมุนไพรเป็นการส่งเสริมสุขภาพอย่างดี

การพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงพาณิชย์ เป็นแนวทางในการทำให้เครื่องหอมในการอบผ้า น่าสนใจตรงกับความต้องการ โดยมีภาพลักษณ์ที่ดีต่อผู้บริโภคมีการผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่และพัฒนาสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนมีการพัฒนา หรือต่อยอดจากภูมิปัญญาเดิมทำให้ชุมชนหรือสังคมได้เห็นถึงคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นมากขึ้นเกิดการรับรู้และการยอมรับเพื่อนำไปต่อยอดเกิดประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ต่อไป การพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ (วิธีการกีดน้ำมันหอมระเหยมีอยู่ 5 วิธี คือ 1) การกลั่นน้ำมันหอมระเหยมี 3 วิธี ได้แก่ การกลั่นด้วยน้ำร้อน การกลั่นด้วยน้ำและไอน้ำ การกลั่นด้วยไอน้ำ 2) การสกัดด้วยน้ำมันสัตว์ (Extraction by animal fat) 3) การสกัดด้วยสารเคมี (Solvent extraction) 4) การคั้นหรือบีบ 5) การสกัดด้วยคาร์บอนไดออกไซด์เหลว

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

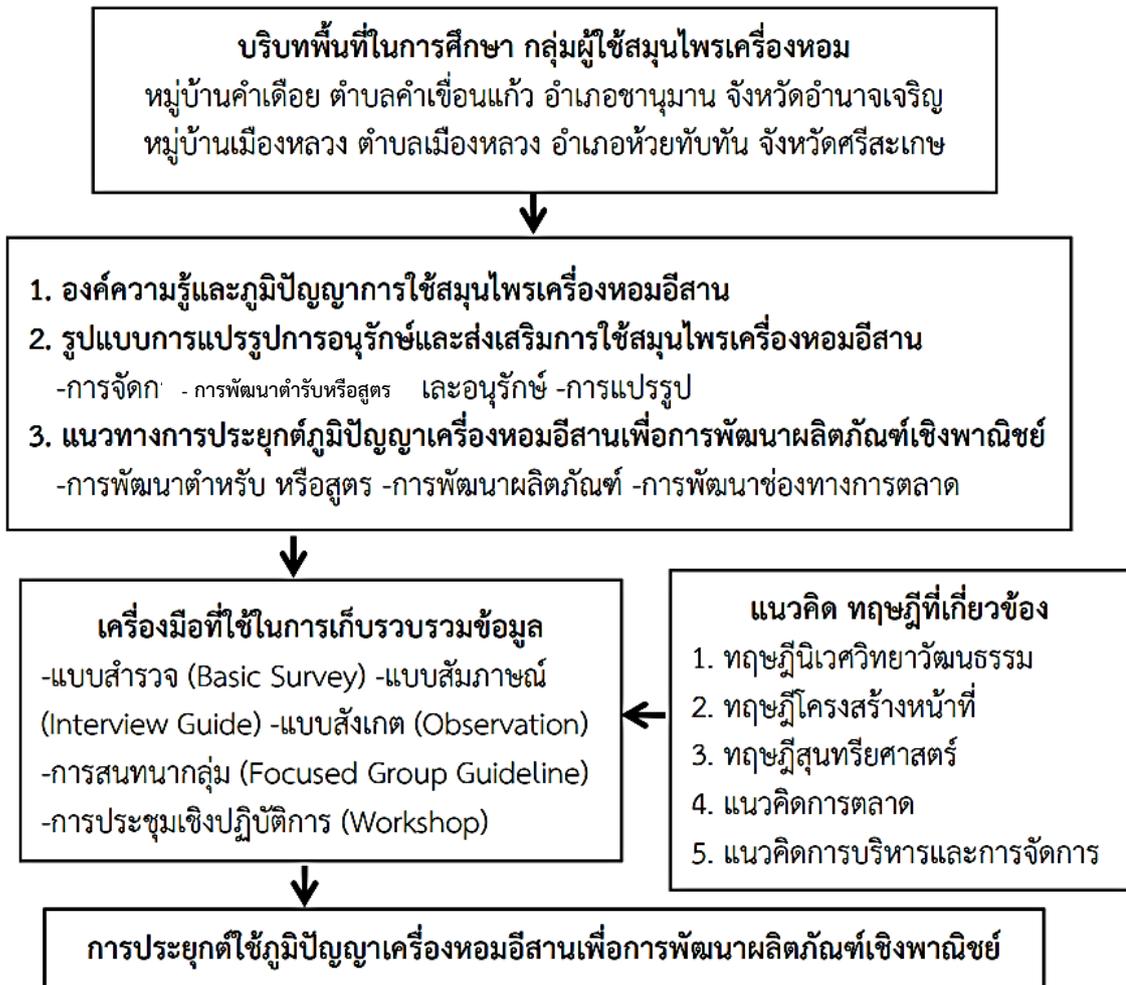
นเรศร์ บุญเลิศ (2561) พบว่า องค์ความรู้ของสมุนไพรปัจจุบันด้านการใช้ประโยชน์ในด้านการแพทย์แผนไทยไม่มีการสืบทอดส่งผลให้พืชสมุนไพรในชุมชนไม่ได้นำมาใช้กับวิถีชีวิตของคนในชุมชน ความหลากหลายของวัฒนธรรมของชุมชนตลอดจนวิถีชีวิตภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการอนุรักษ์ประเพณี

วัฒนธรรมอย่างเหมาะสมกับสภาพของชุมชน การเรียนรู้วิถีชุมชน การพัฒนาสมุนไพรเพื่อสุขภาพ สร้างความเข้มแข็งชุมชนเชิงพาณิชย์จึงเกิดขึ้นได้ยาก การจัดกิจกรรมฟื้นฟูในระดับชุมชนจึงไม่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนในการพึ่งพาตนเอง สารภี สายหอม (2553) พบว่า สตรีชาวไทยภูยจะนำพืชสมุนไพรที่ให้กลิ่นหอมในท้องถิ่น ได้แก่ ลูกตะคอง หัวขมิ้นชัน หัวवानเปราะหอม ใบเล็บครุฑ ใบอ้ม ใบชาไก่แดง ใบสาบแร้งสาบกา มาผสมกันแล้วสกัดความหอมด้วยน้ำ นำมาแช่ผ้าไหมแล้วอบนึ่งด้วยไอน้ำร้อน จนผ้ามีกลิ่นหอม นำผ้าไหมที่ผ่านการอบหอมด้วยอุณหภูมิแตกต่างกัน และวีระ ทองเนตร (2560) พบว่า สูตรหรือตำรับมีความแตกต่างกันออกไปตามภูมิประเทศ สมุนไพรที่นำมาใช้ปรุงตำรับมีแหล่งที่มาจากป่าชุมชนที่อยู่ใกล้บ้านและปลูกใช้เองในแต่ละครัวเรือนปัจจุบันองค์ความรู้การทำแปงหอมผู้ไทยยังไม่ถูกถ่ายทอดกระจายสู่คนรุ่นใหม่ ไม่มีการฟื้นฟูสืบทอดให้กับคนรุ่นหลังทำให้องค์ความรู้ที่มีอยู่ขาดหายไปไม่สมบูรณ์ ข้อมูลที่ปรากฏมีน้อยไม่สามารถนำมาถ่ายทอดได้ ส่งผลให้ภูมิปัญญานี้กำลังจะสูญหายไปจากชุมชน ชนินทร์ วัฒนินท์ และนันทกาญจน์ เกิดมาลัย (2562) การพัฒนาและสร้างมูลค่าเพิ่มผลิตภัณฑ์สมุนไพรเถาเอ็นอ่อนเชิงพาณิชย์ของวิสาหกิจชุมชนขนาดกลางและขนาดย่อม พบว่า การพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรตำรับดั้งเดิม ประกอบด้วย สมุนไพรตูบ สมุนไพรแหม่แหม่ทำ น้ำมันวาน ยาหม่อง และลูกประคบ และการพัฒนาตำรับสมุนไพรตามรสนิยมของผู้บริโภคในปัจจุบันประกอบด้วย สเปรย์ น้ำมันนวด ขี้ผึ้ง สมุนไพรพอกเขา ลูกประคบสมุนไพร และสมุนไพรบำรุงร่างกาย จากนั้นทำการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่ได้มาตรฐานผลิตภัณฑ์ ออกแบบตราฉลากบรรจุภัณฑ์และขอมาตรฐานผลิตภัณฑ์สมุนไพรเถาเอ็นอ่อนเลขที่จดแจ้งจากสำนักงานอาหารและยากระทรวงสาธารณสุขรวมถึงมีการพัฒนานวัตกรรมแผ่นประคบร้อนเถาเอ็นอ่อนจากการพัฒนาต่อยอดผลิตภัณฑ์และสร้างช่องทางออนไลน์ Facebook Shopee สร้างอาชีพตัวแทนจำหน่าย สร้างรายได้ให้สมาชิกเครือข่าย การพัฒนาในภาพรวมสามารถยกระดับคุณค่าและสร้างมูลค่าเพิ่มผลิตภัณฑ์สมุนไพรเถาเอ็นอ่อนให้กับวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมของเครือข่ายให้สูงขึ้นสามารถยกระดับรายได้ให้กับสมาชิกของเครือข่ายตั้งแต่ต้นทางถึงปลายทางที่นำไปสู่การสร้างสวัสดิการชุมชนให้สูงขึ้นและเป็นต้นแบบการพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรของเครือข่ายประเภทอื่นต่อไป

กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยตามแนวคิด ทฤษฎี เป็นเครื่องมือในการตั้งคำถามและออกแบบการวิจัย ดังนี้ องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2556) การจัดการความรู้ (ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์, 2548) และการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ (New Product Development) (Armstrong&Kotler, 2007)

แผนภาพที่ 1 แนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษา การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาเครื่องหอมอีสาน เพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงพาณิชย์ วิธีดำเนินการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวิธีการวิจัย ดังนี้

1. ประชากรกลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยได้คัดเลือกประชากรจากกลุ่มที่ใช้วิธีการอบผ้าจากสมุนไพรรื่องหอมอีสานและยังมีการใช้ในปัจจุบันเนื่องจากปัจจุบันมีการใช้น้อยมาก จึงเลือกใช้การสุ่มตัวอย่างแบบอ้างอิงด้วยบุคคลและผู้เชี่ยวชาญ (Snowball Sampling) จากการค้นหาข้อมูลและการสอบถามข้อมูลจากแหล่งต่างๆ มีกลุ่มผู้ใช้วิธีการอบผ้าจากสมุนไพรรื่องหอมในหมู่บ้านคำเต้อย ตำบลคำเขื่อนแก้ว อำเภอขามุนาม จังหวัดอำนาจเจริญ และหมู่บ้านเมืองหลวง ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ และผู้บริโภครที่มีความสนใจผลิตภัณฑ์สมุนไพรรื่องหอมอีสานในการอบผ้าเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักแบบเจาะจง (Purposive Selection)

2. กลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย 2.1) กลุ่มผู้รู้ และนักวิชาการ (Key Informants) ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน จำนวน 2 คน และประธานกลุ่ม จำนวน 2 คน เป็นผู้ให้ข้อมูลในเชิงลึกและสำคัญเกี่ยวกับ ภูมิปัญญาและองค์ความรู้ รูปแบบการแปรรูป การอนุรักษ์และส่งเสริมการใช้สมุนไพรเครื่องหอมอีสาน และแนวทางการประยุกต์ภูมิปัญญาเครื่องหอมอีสานเพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงพาณิชย์ 2.2) กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Casual Informants) ได้แก่ สมาชิกกลุ่มละ 3 คน เพื่อเก็บข้อมูลด้วยวิธีการ สัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นกลุ่มตัวอย่างในการให้ข้อมูลเกี่ยวกับองค์ความรู้ การใช้สมุนไพรเครื่องหอมอีสานในการอบผ้า รูปแบบการแปรรูปการอนุรักษ์และส่งเสริมการใช้สมุนไพร และแนวทางการประยุกต์ภูมิปัญญาเครื่องหอมอีสานเพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงพาณิชย์ 2.3) กลุ่มทั่วไป (General Informants) กลุ่มลูกค้าที่เคยซื้อผลิตภัณฑ์ จำนวน 10 คน เพื่อศึกษาความพึงพอใจเกี่ยวกับกลิ่นหอม รูปแบบการใช้และแนวทางการปรับปรุงและพัฒนา กลุ่มนี้ผู้วิจัยจะเก็บข้อมูล ด้วยวิธีการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เป็นกลุ่มตัวอย่างที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับกลิ่น ขนาดรูปแบบของผลิตภัณฑ์ ส่วนผสม ความสะดวกในการใช้และข้อเสนอแนะแนวทางการประยุกต์ ภูมิปัญญาเครื่องหอมอีสานเพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงพาณิชย์

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์ ที่มีโครงสร้างการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสนทนากลุ่ม โดยนำเครื่องมือเสนอผู้เชี่ยวชาญประเมินความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยการหาค่าความสอดคล้อง IOC (Item Objective Congruen Index) เป็นรายข้อแล้วพิจารณาเลือกข้อคำถาม ที่มีค่า IOC มากกว่า 0.5 ขึ้นไป (บุญชม ศรีสะอาด, 2532) และให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับความชัดเจนของ ภาษาและครอบคลุมตามกรอบการสร้างแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างโดยเสนอผู้เชี่ยวชาญ

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล เก็บข้อมูลด้วยตนเองและผู้ช่วยวิจัย โดยทำหนังสือ ขอความอนุเคราะห์เพื่อศึกษาและเก็บข้อมูลในรูปแบบต่างๆ จากกลุ่มเป้าหมาย ระหว่างเดือนตุลาคม 2565 ถึงเดือนมีนาคม 2566

5. ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลโดยยึดหลักข้อมูลที่มีลักษณะสอดคล้อง กับความมุ่งหมายของการวิจัย สามารถตอบคำถามของการวิจัยได้ตามที่กำหนดไว้ ดังนี้ 5.1) เก็บ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารทั้งที่เป็นเอกสารปฐมภูมิหรือทุติยภูมิจากหนังสือ ตำรา งานวิจัย โดยรวบรวม แยกประเด็นไว้ตามเนื้อหา 5.2) เก็บข้อมูลจากภาคสนามโดยวิธีการสำรวจ สัมภาษณ์ที่ไม่เป็นทางการ และการสัมภาษณ์ที่เป็นทางการ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสนทนากลุ่ม

6. การจัดกระทำและการวิเคราะห์ข้อมูล

6.1 การจัดกระทำข้อมูลนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร ข้อมูลภาคสนามที่ได้มาศึกษา อย่างละเอียดพร้อมจัดระบบหมวดหมู่มาถอดความแยกประเภท จัดหมวดหมู่ สรุปสาระสำคัญ และตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ ตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลใช้วิธี Investigator Triangulation โดยการนำข้อมูลไปให้ผู้ให้ข้อมูลอ่านหรือกลับไปสอบถามผู้ให้ข้อมูลซ้ำเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ ตรงกับความเป็นจริงและใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Methodological Triangulation) คือ การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้ศึกษาวิจัย การตรวจสอบสามเส้า ด้านทฤษฎี และการตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล

6.2 การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลตามความมุ่งหมายโดยนำข้อมูลที่ได้มาทำการวิเคราะห์ตามวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยอาศัยข้อเท็จจริงและทฤษฎีตามข้อมูลด้านเอกสารประมวลผลการวิจัยตรงตามความมุ่งหมายด้วยการวิเคราะห์แบบอุปมาน (Induction) และการวิเคราะห์โดยการจำแนกชนิดข้อมูล (Typological Analysis)

7. การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้ศึกษาวิจัยนำเสนอผลวิเคราะห์ข้อมูลตามความมุ่งหมายการวิจัย ด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) พร้อมตารางและภาพประกอบที่เกี่ยวข้อง

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับองค์ความรู้และภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรเครื่องหอมอีสานในการอบผ้าในท้องถิ่น พบว่า 1) บ้านคำเต้อย มีกลุ่มผู้ผลิตสินค้าโอท็อป (OTOP) จำนวน 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มทอผ้ามัดหมี่ย้อมครามบ้านคำเต้อย หมู่ 2 และกลุ่มย้อมครามมัดหมี่ หมู่ 6 พบว่า การนำสมุนไพรมาใช้ในการอบผ้าเพื่อให้มีกลิ่นหอมสามารถป้องกันเชื้อราและป้องกันแมลงได้ ที่ผ่านมามีการนำสมุนไพรมาใช้หลายชนิดซึ่งขึ้นอยู่กับในช่วงนั้นมีพืชชนิดใดที่สามารถหาได้ ดังนั้นจึงไม่มีสูตรหรือส่วนผสมที่ตายตัวเพราะสมุนไพรแต่ละประเภทสามารถใช้ทดแทนกันได้ (โมน จันทรอินทร์, 2565 : สัมภาษณ์) ซึ่งสมุนไพรที่เคยใช้ มีดังนี้ ชะลูด ซ่อสั้น ตั่งตุ่น ตั่งตุ่นขาว ขมิ้น เล็บครุฑ ญูริยม ต้นเนียม ต้นอ้ม ต้นเนียมอ้ม เนียมคำพอง สันพร้าวหอม เร่ว แฉ่ง วิธีการเตรียมเครื่องสมุนไพรอบผ้า นำสมุนไพรที่หาได้ในพื้นที่ตามฤดูกาล เช่น เครื่องชะลูด หรือตั่งตุ่น ขมิ้นชัน ใบเล็บครุฑ ใบเนียม ใบอ้ม ใบเนียมคำพอง และรากแห้ว มาล้างน้ำให้สะอาดจากนั้นนำมาหั่นเป็นชิ้นเพื่อให้ไขมันหอมระเหยในสมุนไพรส่งกลิ่นหอมได้มากขึ้นเมื่อโดนความร้อนจากการนึ่ง ส่วนที่เป็นใบไม่ต้องหั่นเพราะเมื่อโดนความร้อนไขมันหอมระเหยสามารถส่งกลิ่นหอมได้ง่ายกว่า นำสมุนไพรที่เตรียมมาทั้งหมดมาบดให้เข้ากันเพื่อให้ไขมันหอมระเหยในสมุนไพรแต่ละชนิดส่งกลิ่นหอมได้มากที่สุด ทั้งนี้ปริมาณการใช้ไม่มีสูตรตายตัวขึ้นอยู่กับจำนวนเสื้อผ้าที่จะอบ หรือต้องการให้มีกลิ่นหอมมากน้อยเพียงใด ติดทนนานขนาดไหน เมื่อคลุกเคล้าส่วนผสมเข้ากันดีแล้วก็นำไปใส่ในหวดนึ่งข้าว หรือบางแห่งอาจใช้หม้อนึ่ง หม้อซึ้ง หรือเตาไฟฟ้าก็ได้โดยรองด้วยใบตอง หลังจากนั้นนำเสื้อผ้าที่จะอบวางไว้ชั้นบนของสมุนไพรใช้เวลาในการนึ่งหรืออบผ้าประมาณ 1-2 ชั่วโมง เพื่อให้ไขมันหอมระเหยซึมเข้าสู่เนื้อผ้าและติดทนนาน (ใหม่ สุดเขียน, 2565 : สัมภาษณ์) 2) การอบผ้าด้วยสมุนไพรของกลุ่มทอผ้าไหมบ้านเมืองหลวง ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ การนำสมุนไพรมาใช้ในการอบผ้านำสมุนไพรหลายประเภทมาใช้คล้ายกับกลุ่มอื่นและพื้นที่อื่น แต่จะมีแตกต่างกันบ้างแล้วแต่ในพื้นที่นั้นจะมีสมุนไพรประเภทใดนอกจากนี้ก็ขึ้นอยู่กับในช่วงนั้นมีพืชชนิดใดที่สามารถหาได้ จะไม่มีสูตรหรือส่วนผสมที่ตายตัว เพราะพืชสมุนไพรแต่ละประเภทสามารถใช้ทดแทนกันได้ โดยที่กลุ่มนิยมใช้ประกอบด้วย ลูกตะคอง ใบเล็บครุฑ ขมิ้น ว่านหอม (ฉลวย ชูศรีสัตยา, 2566 : สัมภาษณ์) ลูกตะคองหรือหนามคอง เล็บครุฑ ญูริยม ขมิ้น เปราะหอม การเตรียมสมุนไพร นำสมุนไพรที่จะใช้มาล้างทำความสะอาด นำหนามคองหรือลูกตะคองมาคั่วให้หอมแล้วทุบหรือโขลกให้ละเอียดใช้เฉพาะส่วนที่เป็นเปลือก ใบเล็บครุฑใช้ใบสดและนำไปนึ่ง ขมิ้น เปราะหอมหรือว่านหอม หั่นเป็นชิ้นหรือฝานบางๆ ล้างน้ำให้สะอาดแล้วนำมาโขลกรวมกันจากนั้นนำมาคลุกผสมรวมกันกับหนามคองและใบเล็บครุฑ คลุกผสมกันใช้ใบตองห่อให้มิดชิดเพื่อไม่ให้มีน้ำหรือไอน้ำเข้าไปในขณะนึ่งด้วยความร้อนนำไปใส่หม้อหรือหวดนึ่งข้าวหนึ่งด้วยเตาไฟฟ้าประมาณ 30 นาที เมื่อได้ตามระยะเวลาที่กำหนดนำสมุนไพรไปตากแดดประมาณ 3 แดดให้แห้งสนิท

จากนั้นนำมาเก็บในถุงพลาสติกปิดให้มิดชิดเตรียมไว้ใช้งานตามความต้องการ แต่บางหมู่บ้านจะนำสมุนไพรที่ตากแดดจนแห้งสนิทแล้วมาบดละเอียดเป็นแป้งแล้วแยกสมุนไพรและชนิดเก็บไว้ในขวดปิดฝาให้สนิทสามารถเก็บไว้ใช้ได้เป็นปี ขั้นตอนการอบสมุนไพร นำสมุนไพรที่หาได้และใช้เป็นประจำ เช่น ใบเล็บครุฑ ขมิ้น หนามคองหรือลูกตะคอง และว่านหอม เนื่องจากสมุนไพรบางชนิดหายาก และไม่มีในช่วงที่ทำการอบผ้าจึงใช้เฉพาะสมุนไพรที่หาได้และมีในช่วงนั้น โดยวิธีการอบผ้ามีขั้นตอน ดังนี้ เตรียมหม้อและมวดยสำหรับนึ่งหรืออบเสื้อผ้าที่เตรียมไว้ นำสมุนไพรที่เป็นเครื่องแห้งใส่ลงไปต้มในมวดยประมาณ 2 นิ้ว นำเสื้อผ้าที่จะอบไปชุบน้ำบิดให้หมาดวางลงในมวดยจากนั้นนำเครื่องหอมวางด้านบนเสื้ออีกชั้นเอาใบตองปิดเพื่อให้ไอความร้อนหมวนเวียนเครื่องหอมไม่ให้ระเหยออกไปอย่างรวดเร็วใช้เวลาประมาณ 1-3 ชั่วโมง เพราะต้องรอให้เกิดความร้อนและมีไอความร้อนไปจับที่ผ้าให้กลิ่นเครื่องหอมติดทนนานในเส้นใยผ้า เมื่อนึ่งได้ตามเวลาที่กำหนดแล้วก็นำเสื้อผ้าไปตากให้แห้งจากนั้นก็นำไปรีดเพื่อเตรียมใช้สวมใส่ต่อไป ซึ่งกลิ่นหอมจะติดกับผ้าทนนานเนื่องจากผ้าด้ายอมมะเกลือเก็บความหอมได้นานมาก มีกลิ่นหอมติดทนกับเส้นใยเป็นอย่างดีเวลานำไปรีดจะได้กลิ่นหอมตลอดเพราะกลิ่นของเครื่องหอมจากสมุนไพรที่อบแล้วจะฝังแน่นอยู่ในเนื้อผ้า เมื่อใช้ผ้าไประยะหนึ่งแล้วสามารถนำกลับมาอบในกระบวนการเดิมได้อีกเนื่องจากไม่ทำให้เกิดอันตราย กลิ่นของเครื่องหอมก็จะมีเพิ่มมากขึ้นจากเดิมที่เคยมีกลิ่นติดอยู่แล้ว

2. ผลการศึกษารูปแบบการแปรรูป การอนุรักษ์และส่งเสริมการใช้สมุนไพรเครื่องหอมอีสาน พบว่า 2.1) บ้านคำเตื่อย ตำบลคำเขื่อนแก้ว อำเภอชานุมาน จังหวัดอำนาจเจริญ 2.1.1) การแปรรูปจากการสำรวจ สังเกต และสัมภาษณ์ยังไม่มีมีการแปรรูปสมุนไพรที่นำมาใช้ในการอบเนื่องจากพืชสมุนไพรที่นำมาใช้ในการอบผ้ายังพอหาได้ในหมู่บ้าน และในการนำมาใช้ก็ไม่จำเป็นต้องให้ครบทุกชนิดเพราะบางชนิดจะไม่มีใบ ราก หรือหัวในบางฤดูกาล 2.1.2) การอนุรักษ์และส่งเสริมการใช้สมุนไพรเครื่องหอมอีสาน เนื่องจากสมุนไพรสามารถหาได้ในหมู่บ้านจึงยังไม่มีมีการปลูกแบบจริงจัง แต่ก็จะมีการปลูกสมุนไพรบางประเภท เช่น ต้นเล็บครุฑ ว่านหอม ใบเนียมอ้ม ใบเนียมคำพอง เนื่องจากสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสำหรับการเจริญเติบโตของพืชชนิดดังกล่าวทำให้ไม่สามารถหาได้ในหมู่บ้าน และพื้นที่ใกล้เคียงจึงทำการปลูกเองเพื่อนำมาใช้ในการอบผ้า 2.1.3) ต้นเนียมอ้ม เป็นพืชที่ดูแลรักษายากจึงไม่นิยมปลูกในพื้นที่หากมีการให้ความรู้วิธีการปลูกและการบำรุงรักษาต้นเนียมอ้มให้เจริญเติบโตได้ดีก็อาจทำให้คนหันมาสนใจปลูกเพิ่มขึ้นเพราะเนียมอ้มเป็นพืชที่หลายคนรู้จักเนื่องจากมีกลิ่นหอมและมีสรรพคุณทางยา บางคนนำใบสดมาลนไฟแล้วนำไปผสมเครื่องตี้มแอลกอฮอล์ โดยเฉพาะเหล้าขาวเนื่องจากทำให้เหล้ามีกลิ่นหอมและรสชาติดีขึ้น 2.2) กลุ่มทอผ้าไหมบ้านเมืองหลวง ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ 2.1.1) การแปรรูป มีการแปรรูปสมุนไพรโดยการนำไปนึ่งแล้วนำไปตากแดดให้แห้งสนิทหลังจากนั้นจะนำส่วนผสมทั้งหมดเก็บในถุงพลาสติก หรือนำแต่ละชนิดมาบดให้ละเอียดเป็นแป้งแล้วแยกแต่ละชนิดเก็บใส่ขวดปิดฝาให้สนิท 2.2.2) การอนุรักษ์และส่งเสริมการใช้สมุนไพรเครื่องหอมอีสาน ในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ การอบผ้าด้วยสมุนไพรเป็นสินค้าที่มีชื่อเสียงของจังหวัดอีกประเภทหนึ่งทำให้มีการอนุรักษ์และส่งเสริมให้มีการปลูกพืชสมุนไพรแต่ละชนิดด้วย

3. ผลการศึกษาแนวทางการประยุกต์ภูมิปัญญาเครื่องหอมอีสานเพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงพาณิชย์ พบว่า บ้านคำเตื่อย ยังไม่เคยทำแบบแห้ง และแบบแป้งผง ไม่มีการส่งเสริมการปลูก หากมีการอนุรักษ์และส่งเสริมการอบผ้าด้วยสมุนไพรมากขึ้นและทำให้ทราบถึงสรรพคุณของสมุนไพรที่ใช้ อาจจะทำให้คนรุ่นใหม่หันมาให้ความสนใจ ยังไม่มีการนำพืชสมุนไพรมาขายเป็นวัตถุดิบหรือใช้ในการ

สกัดน้ำมันหอมระเหย เนื่องจากการแปรรูปสกัดเป็นน้ำมันหอมระเหยบริสุทธิ์ต้องใช้เงินลงทุนซื้อวัสดุอุปกรณ์สูงมาก รวมทั้งยังขาดความรู้เกี่ยวกับการสกัดน้ำมันหอมระเหยจากสมุนไพรแต่ละชนิด กลุ่มทอผ้าไหมบ้านเมืองหลวง ควรมีการนำสมุนไพรบางชนิดมาสกัดเป็นน้ำมันหอมระเหยให้สามารถใช้สะดวกขึ้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้ความรู้เกี่ยวกับสรรพคุณทางยา สมุนไพรบางชนิดสามารถนำมาเป็นเครื่องเทศสำหรับปรุงอาหารและบางชนิดสามารถรับประทานใบสด ราก เหง้าได้ด้วย

จากการสนทนากลุ่มและสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลได้ข้อสรุปและแนวทางในการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาเครื่องหอมอีสานเพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงพาณิชย์ ดังนี้

1. ควรมีการส่งเสริมการปลูกสมุนไพรเพื่อนำมาใช้ในการอบผ้าและขายเป็นวัตถุดิบส่งผู้ผลิตน้ำหอมสมุนไพร
2. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สถาบันการศึกษา พัฒนาชุมชนจังหวัด กรมส่งเสริมอุตสาหกรรมพาณิชย์จังหวัด ควรสนับสนุนงบประมาณในการอบรม ความรู้เกี่ยวกับการแปรรูปสมุนไพรและการพัฒนาผลิตภัณฑ์ เช่น การสกัดด้วยวิธีการต่างๆ การเก็บรักษาสมุนไพรที่สกัดแล้วให้มีกลิ่นหอมนานและสามารถเก็บรักษาไว้ได้นาน เมื่อมีความรู้ในการสกัดสมุนไพรแล้วก็สามารถนำไปเป็นส่วนผสมกับน้ำยาปรับผ้านุ่ม หรือน้ำยาซักผ้าหรือทำเป็นสเปรย์น้ำหอมที่ใช้สำหรับฉีดผ้าให้มีกลิ่นหอม
3. ในกระบวนการผลิตควรใช้วัตถุดิบที่มีในชุมชน โดยการประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับเทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อให้เกิดผลิตภัณฑ์ของชุมชน ทำให้ผลิตภัณฑ์เป็นที่น่าสนใจตรงกับความต้องการของตลาดมีภาพลักษณ์ที่ดี พัฒนารูปแบบของบรรจุภัณฑ์ให้ดูสวยงาม การติดฉลากเล่าเรื่องราววิถีชีวิตของชุมชนและทำให้ผลิตภัณฑ์มีความแตกต่างจากแหล่งอื่น
4. ช่องทางการตลาดและการจำหน่าย ควรมีการจัดแสดงและจำหน่ายสินค้าในหลายช่องทาง โดยเฉพาะช่องทางออนไลน์ในรูปแบบของเว็บไซต์เพื่อใช้เป็นสื่อกลางในการประชาสัมพันธ์ การนำเสนอข้อมูลรายละเอียดผลิตภัณฑ์และข้อมูลของกลุ่ม ตลอดจนสามารถสั่งซื้อสินค้าได้ภายในเว็บไซต์เพื่อขยายช่องทางการจัดจำหน่าย

อภิปรายผล

1. รูปแบบการแปรรูป การอนุรักษ์และส่งเสริมการใช้สมุนไพรเครื่องหอมอีสาน บ้านคำเต้อยังไม่มีการแปรรูปสมุนไพร ไม่มีการปลูกจริงจัง มีการปลูกสมุนไพรบางประเภท เช่น ต้นเล็บครุฑว่านหอม ใบเนียมอ้ม ต้นเนียมอ้ม เป็นพืชที่ดูแลรักษายากทำให้ไม่ค่อยนิยมปลูกในพื้นที่ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของนเรศร์ บุญเลิศ (2561) ได้ศึกษาเรื่อง นวัตกรรมการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน พบว่า สภาพองค์ความรู้ของสมุนไพรปัจจุบันด้านการใช้ประโยชน์ในด้านการแพทย์แผนไทยไม่มีการสืบทอด ส่งผลให้พืชสมุนไพรในชุมชนไม่นำมาใช้กับวิถีชีวิตของคนในชุมชน การพัฒนาสมุนไพรเพื่อสุขภาพสร้างความเข้มแข็งชุมชนเชิงพาณิชย์จึงเกิดขึ้นยาก การจัดกิจกรรมฟื้นฟูในระดับชุมชนจึงไม่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนในการพึ่งพาตนเอง กลุ่มทอผ้าไหมบ้านเมืองหลวง มีการแปรรูปสมุนไพร ด้วยการนึ่งแล้วตากแดดให้แห้งสนิทนำส่วนผสมทั้งหมดเก็บในถุงพลาสติกในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ การอบผ้าด้วยสมุนไพรเป็นสินค้าที่มีชื่อเสียงของจังหวัดอีกประเภทหนึ่งทำให้มีการอนุรักษ์และส่งเสริมให้มีการปลูกพืชสมุนไพรแต่ละชนิดด้วย และสอดคล้องกับสถาบันวิจัยและพัฒนาแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (2560) กล่าวว่า การเพิ่มคุณสมบัติให้กับผ้าไหมเป็นการเพิ่มมูลค่าให้แก่ผ้าไหมและสร้างรายได้เพิ่มให้แก่เกษตรกรผู้ปลูกพืชสมุนไพรซึ่งสมุนไพรไทยมีสรรพคุณที่

หลากหลาย เช่น ช่วยผ่อนคลาย ไล่แมลง ยับยั้งแบคทีเรีย ฯลฯ ดังนั้นเมื่อนำสรรพคุณที่เฉพาะของสมุนไพรไทยมาตกแต่งบนผ้าไหมสามารถช่วยเพิ่มคุณสมบัติที่ต้องการลงบนผ้าไหม เพิ่มโอกาสให้กับผู้บริโภคได้รับผลิตภัณฑ์ที่มีคุณค่าและเพิ่มช่องทางให้การแข่งขันทางการตลาดของอุตสาหกรรมไหมให้กับผู้ผลิตอีกด้วย

2. แนวทางการประยุกต์ภูมิปัญญาเครื่องหอมอีสานเพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงพาณิชย์

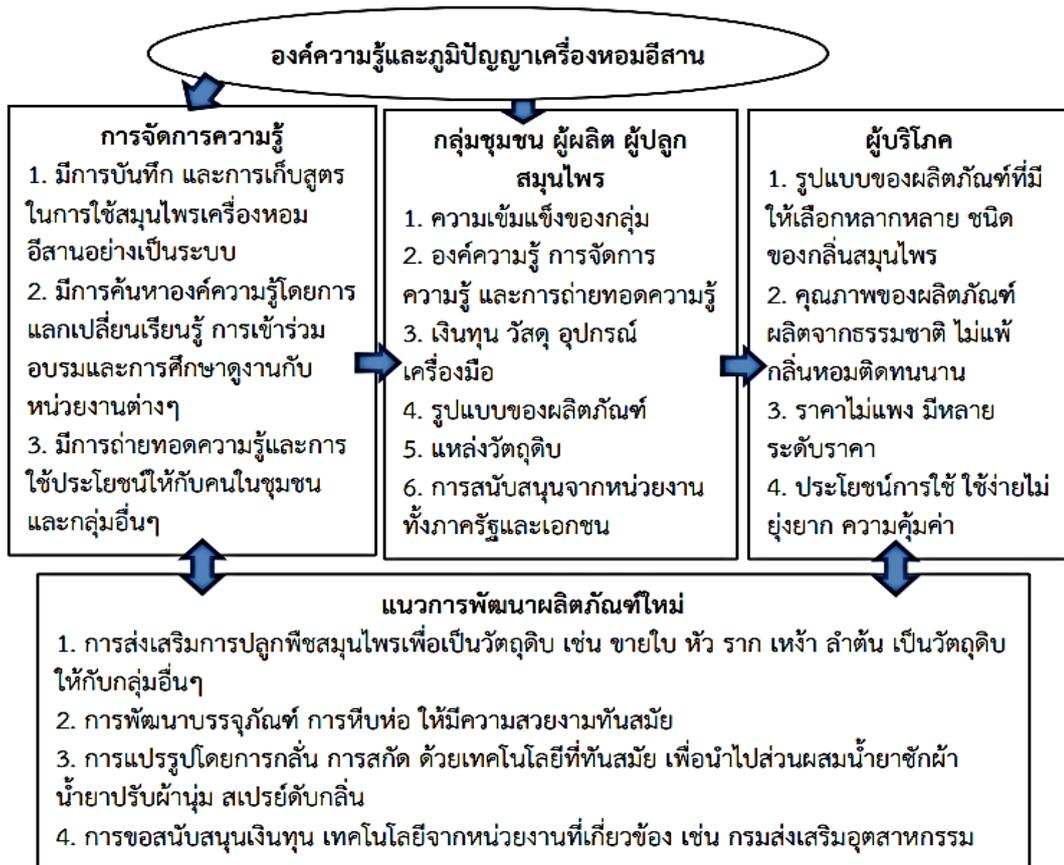
2.1) บ้านคำเดือย ยังไม่เคยแปรรูป ยังไม่มีการส่งเสริมการปลูก เพราะกระบวนการในการอบผ้ายุ่งยาก หากมีการอนุรักษ์และส่งเสริมการอบผ้าด้วยสมุนไพรมากขึ้น อาจจะทำให้คนรุ่นใหม่หันมาให้ความสนใจ ผลการศึกษาปรากฏเช่นนี้ อาจเป็นเพราะในปัจจุบันคนส่วนใหญ่ไม่รู้จักหรือเคยเห็นการอบผ้าด้วยสมุนไพรแบบนี้เพราะมีความคุ้นเคยและชินกับการใช้น้ำยาซักผ้าร่วมกับน้ำยาปรับผ้านุ่มที่มีกลิ่นให้เลือกมากมายมีความสะดวกสบายในการใช้มากกว่า เพราะการอบผ้าด้วยสมุนไพรมีขั้นตอนที่ยุ่งยาก ใช้สมุนไพรหลายชนิด รวมทั้งสมุนไพรที่ใช้หาได้ยากเนื่องจากการปลูกและการดูแลรักษาบางชนิดต้องดูแลอย่างดี เช่น ต้นเนียมอ้มที่ต้องเข้าใจการดูแลรักษา ส่วนเครื่องตั้งต้นจะมีเฉพาะอยู่ในพื้นที่ป่า เพราะสามารถเจริญเติบโตได้ดี และชาวบ้านยังไม่เคยนำมาปลูกในบริเวณรอบบ้านเพราะยังสามารถหาได้ตามป่า ดังนั้นหากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีการอนุรักษ์และส่งเสริมการอบผ้าให้เป็นที่รู้จักและแพร่หลายในวงกว้างมากขึ้นก็จะเป็นการสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนได้อีกช่องทางหนึ่ง ทั้งนี้เพราะการอบผ้าด้วยสมุนไพรมีประโยชน์ด้วยคุณสมบัติของสมุนไพรสามารถป้องกันเชื้อราลดกลิ่นอับขึ้น ลดการระคายเคือง ป้องกันแมลง และทำให้คุณภาพของเสื้อผ้าสามารถเก็บได้นานสีไม่ตก นอกจากนี้การนำพืชสมุนไพรมาขายเป็นวัตถุดิบใช้ในการอบผ้าหรือใช้ในการสกัดน้ำมันหอมระเหยยังไม่เคยมีการซื้อขายเพราะการอบผ้าดังกล่าว ส่วนใหญ่ยังไม่เป็นที่รู้จักและเป็นที่ยอมรับ การแปรรูปเพื่อนำมาสกัดเป็นน้ำมันหอมระเหยต้องใช้เงินลงทุนในการซื้อวัสดุอุปกรณ์ในการกลั่นจำนวนมาก รวมทั้งคนในชุมชนยังขาดความรู้เกี่ยวกับการสกัดน้ำมันหอมระเหยจากพืชสมุนไพรแต่ละชนิด และในการสกัดน้ำมันหอมระเหยจะต้องใช้วัตถุดิบ คือ ใบ หัว เหง้า เปลือก ในปริมาณที่มากถึงจะได้ น้ำมันหอมระเหยบริสุทธิ์ในปริมาณที่ต้องการ นำพจน พิพัฒน์ไพบูลย์ (2566 : สัมภาษณ์) การนำสมุนไพรมาพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงพาณิชย์ในการสกัดน้ำมันหอมระเหยจากสมุนไพรที่ใช้ในการอบผ้า หากจะนำสมุนไพรแต่ละชนิดมาสกัดน้ำมันหอมระเหยบริสุทธิ์จะต้องใช้สมุนไพรจำนวนมากมาใช้ในการสกัดเพื่อให้ได้น้ำมันหอมระเหยในปริมาณที่ต้องการ เพราะสมุนไพรแต่ละชนิดจะให้ปริมาณน้ำมันหอมระเหยจำนวนน้อยมาก เมื่อนำไปพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงพาณิชย์โดยการนำมาเป็นส่วนผสมน้ำยาปรับผ้านุ่ม น้ำยาซักผ้า และสเปรย์ฉีดผ้าหอมจะต้องใช้ในปริมาณมากซึ่งอาจทำให้ผลิตภัณฑ์มีราคาแพงเกินไป ดังนั้นควรใช้วิธีการนึ่งผ้าด้วยความร้อนดีกว่า เพราะมีกระบวนการและขั้นตอนที่ไม่ยุ่งยากซับซ้อนอีกทั้งสมุนไพรที่ใช้ในการอบผ้ายังพอหาได้ในท้องถิ่น 2.2) กลุ่มทอผ้าไหมบ้านเมืองหลวง ควรมีการนำสมุนไพรบางชนิดมาสกัดเป็นน้ำมันหอมระเหยที่สามารถนำมาใช้ได้สะดวกมากยิ่งขึ้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้ความรู้เกี่ยวกับสรรพคุณของสมุนไพรที่ใช้ในการอบผ้านอกจากจะให้กลิ่นหอมแล้วยังมีสรรพคุณทางยาอีกด้วย สมุนไพรบางชนิดสามารถนำมาเป็นเครื่องเทศสำหรับปรุงอาหารและบางชนิดสามารถรับประทานใบสด ราก เหง้า ได้ด้วย อาจมีการนำไปเป็นส่วนผสมกับน้ำยาปรับผ้านุ่ม น้ำยาซักผ้า หรือทำเป็นสเปรย์น้ำหอมที่ใช้สำหรับฉีดผ้าให้มีกลิ่นหอม ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของสิทธิพันธ์ วิวัฒนาพรชัย (2561) ได้ศึกษาเรื่อง การวิเคราะห์ความคุ้มค่าในการลงทุนผลิตสารหอมกฤษณา การวิเคราะห์ความคุ้มค่าในการลงทุนผลิตสารหอมกฤษณาหรือน้ำมันกฤษณา เป็นการวิเคราะห์ต้นทุนผลประโยชน์ (Cost-benefit analysis: CBA)

พบว่า การลงทุนแปรรูปสารหอมกฤษณามีความคุ้มค่าสูงมากแต่มีความเสี่ยงในเรื่องคุณภาพ ปริมาณ และความต่อเนื่องของไม้กฤษณา ดังนั้นผู้แปรรูปสารหอมกฤษณาควรปลูกไม้กฤษณาและกระตุ้นสารหอมกฤษณาด้วยเชื้อราและสารอินทรีย์ที่ปลอดภัยเพื่อให้กลิ่นได้สารหอมกฤษณาคุณภาพเกรด A⁺⁺ ซึ่งมีความคุ้มค่าทางการเงินสูงและมีความคุ้มค่าภายใต้ความเสี่ยงและความไม่แน่นอนในสถานการณ์ต่างๆ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ อัสนรา นามโรสง (2565) ได้ศึกษา เรื่อง การพัฒนาศักยภาพการผลิตและแปรรูปผลิตภัณฑ์สมุนไพรกลุ่มวิสาหกิจชุมชนไพร่ไทยหนองบัว เพื่อยกระดับเศรษฐกิจชุมชนสู่การเป็นมหานครแห่งภาคเหนือ พบว่า การเพิ่มมูลค่าผลผลิตและผลิตภัณฑ์ด้วยนวัตกรรม (เครื่องกลั่นน้ำมันหอมระเหยจากสมุนไพร) สู่การแปรรูปผลิตภัณฑ์สมุนไพรเพื่อการใช้ประโยชน์ทรัพยากรสมุนไพรท้องถิ่นในการดูแลสุขภาพของคนในชุมชนทุกช่วงวัย ทั้งนี้ข้อเสนอเพื่อการพัฒนา คือ การพัฒนาการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ที่สร้างรายได้การพัฒนาเชื่อมโยงการตลาดสู่คู่ค้าทางธุรกิจเพื่อให้มีรายได้อย่างต่อเนื่องมั่นคงและยั่งยืน

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัยการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาเครื่องหอมอีสานเพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงพาณิชย์ พบองค์ความรู้ที่สามารถสรุปเป็นแผนภาพได้ ดังนี้

แผนภาพที่ 2 แสดงแนวทางการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาเครื่องหอมอีสานเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงพาณิชย์

สรุป

บ้านคำเต็ยใช้สมุนไพรอบผ้าเพื่อให้มีกลิ่นหอมป้องกันเชื้อราและป้องกันแมลง ไม่มีสูตรหรือส่วนผสมแน่นอนที่เคยใช้ ดังนี้ เครื่องชงสด ขมิ้น เล็บครุฑ ใบเนียม ใบอ้ม เนียมคำพอง ขมิ้น เครื่องชงสด และรากแห้ง ยังไม่มีการแปรรูปและส่งเสริมการใช้สมุนไพร กลุ่มทอผ้าไหมบ้านเมืองหลวง ใช้สมุนไพรหลายประเภทที่ใช้มี ดังนี้ ลูกตะคอง ใบเล็บครุฑ ขมิ้น ว่านหอม ใช้การนึ่งด้วยความร้อน มีการแปรรูปด้วยการนึ่งแล้วตากแดดให้แห้งแล้วเก็บในถุงพลาสติก หรือนำมาบดให้ละเอียดเป็นแป้งเก็บใส่ขวดปิดฝาให้สนิท มีการอนุรักษ์และส่งเสริมการใช้สมุนไพร แนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงพาณิชย์ ควรมีการส่งเสริมการปลูกพืชสมุนไพรเพื่อเป็นวัตถุดิบให้กับกลุ่มอื่นๆ การพัฒนาบรรจุภัณฑ์ การหีบห่อให้มีความสวยงามทันสมัย การแปรรูปโดยการกลั่น การสกัด ด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัย เพื่อนำไปส่วนผสมน้ำยาซักผ้า น้ำยาปรับผ้านุ่ม สเปรย์ดับกลิ่น แลการขอสนับสนุนเงินทุน เทคโนโลยีจากหน่วยงานต่าง ๆ

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1 ควรมีการเผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรที่ใช้ในการอบผ้าให้คนรุ่นใหม่ได้รับรู้ กระบวนการ ขั้นตอนในการอบผ้า และทราบถึงสรรพคุณของสมุนไพรแต่ละชนิดในการป้องกันเชื้อรา ป้องกันแมลง และฤทธิ์ทางยาที่สามารถรักษาอาการของโรคได้

1.2 ควรให้ความสำคัญและพัฒนาองค์ความรู้ในการแปรรูปสมุนไพรในเชิงพาณิชย์แก่กลุ่มผู้ใช้สมุนไพรในการอบผ้า สามารถนำไปต่อยอดเชิงพาณิชย์ และพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ได้

1.3 สำนักงานพัฒนาชุมชน หรือกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม องค์กรบริหารส่วนตำบล ควรหาแนวทางในการส่งเสริมและอนุรักษ์สมุนไพรโดยการพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ ด้านการผลิต การตลาด การพัฒนาผลิตภัณฑ์ เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่มและชุมชน ให้ความรู้โดยการบูรณาการทำงานร่วมกับชุมชนเพื่อส่งเสริมให้มีการลงทุนอย่างเหมาะสม

1.4 ด้านการเงินควรมหาแหล่งสนับสนุนเงินทุนในการพัฒนาและต่อยอดสู่อุตสาหกรรม และให้ความรู้ด้านการเงินและการบัญชีในการคำนวณต้นทุน ค่าตอบแทนและกำไรจากการแปรรูป

1.5 หน่วยงานภาครัฐ ควรมีการสนับสนุนโดยมีการอบรมและให้ความรู้ร่วมกันจัดแผนในการพัฒนาและปรับภาพลักษณ์ผลิตภัณฑ์เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์มีการจัดอบรมความรู้ ขั้นตอน กระบวนการในการพัฒนาปรับภาพลักษณ์และการให้ความรู้กับสมาชิก

1.6 ควรมีการสร้างเครือข่ายและเพิ่มความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ในการแปรรูปด้านต่างๆ รวมทั้งการพัฒนาเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมเพื่อการส่งออก สนับสนุนในการหาลูกค้า การรวมกลุ่มหรือการติดต่อหาผู้รับซื้อสมุนไพรจากกลุ่มชุมชนซึ่งการบริหารจัดการแบบครบวงจรอย่างยั่งยืนจะทำให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนให้เกิดความยั่งยืนและมั่นคง

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการสกัดน้ำมันหอมระเหยจากพืชสมุนไพรที่จะทำได้ ปริมาณน้ำมันหอมระเหยที่เหมาะสมรักษากลิ่นหอม และคงสรรพคุณทางยาได้

2.2 ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับต้นทุนในการผลิตสมุนไพรอบผ้าเชิงพาณิชย์เพื่อจะได้ทราบต้นทุน

ที่ใช้ในการผลิต ค่าใช้จ่ายในการบริหารจัดการ รายได้จากการขาย จุดคุ้มทุน

2.3 ควรมีการวิจัยด้านพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อใช้ร่วมกับผลิตภัณฑ์ชนิดอื่น เช่น เป็นส่วนผสมของน้ำยาซักผ้า น้ำยาปรับผ้านุ่ม สเปรย์ฉีดผ้า หรือการที่เป็นน้ำมันหอมระเหยเพื่อการบำบัด

เอกสารอ้างอิง

- กรมส่งเสริมการเกษตร. (2564). *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในงานส่งเสริมการเกษตร*. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร: กลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่นและนวัตกรรมด้านการเกษตร.
- กิตติภานันท์ ลีจันทิก. (2553). *อบผ้าด้วยสมุนไพร*. สืบค้น 4 มีนาคม 2566. จาก <https://www.gotoknow.org/posts/418320>.
- ฉลวย ชุศรีสัตยา. (19 กุมภาพันธ์ 2566). *องค์ความรู้ รูปแบบการแปรรูป การอนุรักษ์และส่งเสริมการใช้สมุนไพรเครื่องหอมอีสาน*. (ฐิติศักดิ์ เวชกามา ผู้สัมภาษณ์).
- ชินินทร์ วะสีนนท์ และนันทกาญจน์ เกิดมาลัย, (2562). *การพัฒนาและสร้างมูลค่าเพิ่มผลิตภัณฑ์สมุนไพรเถาเอ็นอ่อนเชิงพาณิชย์ของวิสาหกิจชุมชนขนาดกลางและขนาดย่อม*. ในรายงานการวิจัย. สกลนคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร.
- ณิชา ลิวานานนท์ชัย. (2558). *การออกแบบกราฟฟิกและบรรจุภัณฑ์สำหรับน้ำอบน้ำปรุงและเครื่องหอมตำรับไทย "ปราณ"* (ปริญญาานิพนธ์สาขาวิชาศิลปะ). กรุงเทพมหานคร: สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.
- ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์. (2549). *องค์การแห่งความรู้: จากแนวคิดสู่การปฏิบัติ*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- นเรศร์ บุญเลิศ. (2561). *นวัตกรรมการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน*. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. เชียงราย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- นำพน พิพัฒน์ไพบูลย์. (3 กุมภาพันธ์ 2566). *แนวทางการพัฒนาและขั้นตอนการแปรรูปสมุนไพร*. (ฐิติศักดิ์ เวชกามา ผู้สัมภาษณ์).
- บุญชม ศรีสะอาด. (2532). *วิธีการสถิติสำหรับนักวิจัย เล่ม 2*. กรุงเทพมหานคร: เจริญผล.
- ผู้จัดการออนไลน์. (2549). *มหัศจรรย์เครื่องหอมไทย*. สืบค้น 4 มีนาคม 2566. จาก <https://mgronline.com/qol/detail/9490000028533>.
- มติชนสุดสัปดาห์. (2563). *สมุนไพรเพื่อสุขภาพ โครงการสมุนไพรเพื่อการพึ่งตนเอง กระแจะตะนาวตำรับโบราณ*. สืบค้น 4 มีนาคม 2566. จาก <https://www.matichonweekly.com/column/>.
- มโน จันท์อินทร์. (29 มกราคม 2566). *องค์ความรู้ รูปแบบการแปรรูป การอนุรักษ์และส่งเสริมการใช้สมุนไพรเครื่องหอมอีสาน*. (ฐิติศักดิ์ เวชกามา ผู้สัมภาษณ์).
- รัตนา เพ็งเพระ. (2562). *ผลของสารต้านอนุมูลอิสระและสารสกัดหยาบเนื้อมหอมร่วมกับสมุนไพรพื้นบ้านต่อการยับยั้งเชื้อแบคทีเรียก่อโรคนางชนิด*. *วารสารวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี*, 21(3), 208-224.
- วิระ ทองเนตร. (2560). *การศึกษารวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาแปรรูปสมุนไพรไทยของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทยในตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย*. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงวัฒนธรรม.

- ศูนย์วิจัยกิจการไทย. (2566). *ถึงเวลาโดยเงิน SME รุกตลาดสมุนไพร*. สืบค้น 3 มกราคม 2566. จาก <https://www.kasikornbank.com/th/business/sme/KSMEKnowledge/article>.
- สถาบันวิจัยและพัฒนาแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. (2560). *เพิ่มคุณสมบัติผ้าไหมด้วยสมุนไพรไทย*. สืบค้น 4 มีนาคม 2566. จาก <https://www3.rdi.ku.ac.th/?p=40676>.
- สยามรัฐ. (2565). *ราชมงคลสกลนคร เตรียมเปิดอบรมกลั่นน้ำมันหอมระเหยรุ่น 3 ต่อยอดเชิงพาณิชย์*. สืบค้น 3 มกราคม 2566. จาก <https://siamrath.co.th/n/108327>.
- สารณี สายหอม. (2553). *การศึกษากระบวนการอบหอมผ้าไหมของชาวไทยภูย อำเภอสำโรงท่าบ จังหวัดสุรินทร์*. สืบค้น 4 มีนาคม 2566. จาก <https://www.gotoknow.org/posts/337070>.
- สิทธิพันธ์ วิวัฒนาพรชัย. (2561). *การวิเคราะห์ความคุ้มค่าในการลงทุนผลิตสารหอมกฤษณาการวิเคราะห์ความคุ้มค่าในการลงทุนผลิตสารหอมกฤษณาหรือน้ำมันกฤษณา*. *วารสารแก่นเกษตร* 46(1), 81-92.
- เสรี พงศ์พิศ. (2536). *ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พรินติ้ง.
- ไหม สุดเขียน. (29 มกราคม 2566). *องค์ความรู้ รูปแบบการแปรรูป การอนุรักษ์และส่งเสริมการใช้สมุนไพรเครื่องหอมอีสาน*. (ฐิติศักดิ์ เวชกามา ผู้สัมภาษณ์).
- อัสนรา นามไธสง. (2565). *การพัฒนาศักยภาพการผลิตและแปรรูปผลิตภัณฑ์สมุนไพรกลุ่มวิสาหกิจสมุนไพรไทหนองบัวเพื่อยกระดับเศรษฐกิจชุมชนสู่การเป็นมหานครแห่งพฤษภเวช*. ใน รายงานการวิจัย. สกลนคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร.
- ไอดู น้ำหอม. (2565). *น้ำปรุงในอดีตที่กลายมาเป็นน้ำหอมในสมัยนี้*. สืบค้น 4 มีนาคม 2566. จาก <https://idofragrance.com/>.
- Kotler, Phillip; Armstrong, Gary. (2007). *Marketing an Introduction*. Saddle River, N.J.: Prentice-Hall, Inc.